

A high-angle, black and white aerial photograph of a city, showing a dense grid of streets and buildings. The perspective is from directly above, looking down on the urban layout. The grid is very regular, with wide streets and narrow blocks. There are some larger open spaces and what appears to be a park or a large square in the lower-left quadrant. The overall tone is monochromatic and detailed.

Gerócs Tamás

PILLANGÓHATÁS A TÚLOLDALRÓL

GIOVANNI ARRIGHI:
ADAM SMITH IN BEIJING (VERSO, 2007)

Giovanni Arrighi Adam Smith in Beijing című könyve a szerző életművének utolsó nagy összefoglalója, amolyan magnum opusnak is tekinthető, ahol a szerző új kontextusba helyezi korábbi megállapításait. Kutatásában az egész életművét végig kísérő kérdésre keresi a választ: a világgazdasági rendszerben történik-e kiegyenlítődés az északi és déli államok között, vagy tovább fokozódik a leszakadás. A konvergenciaelmélet értékét Kína teljesítményén méri le. Az ázsiai országot a déli világrész felzárkózásának zászlóshajójaként mutatja be, amely a világgazdasági rendszerben egyre komolyabb pozícióba kerül; még a korábbi hegemon központ, az Egyesült Államok pozíciójának ledöntésének lehetősége sem kizárt. Így Kína felemelkedése a rendszer konvergenciáját erősíti – állítja a szerző. Arrighi ezzel a nem szándékolt apologéta pozíciójába kényszerül, amit a mű végére hagyott szkeptikus megállapításokkal old fel. A feloldás sikerül, a projekt azonban lezáratlan marad. A mű végére ugyanis ugyanahhoz a kérdéshez jutunk, mint ahonnan elindultunk. A könyvet leginkább mélyreható társadalomtörténeti megállapításai és az összehasonlító gazdaságtörténeti értékei miatt ajánljuk olvasmányélménynek.

Az *Adam Smith Pekingben* Giovanni Arrighi utolsó nagy műve, saját bevallása szerint addigi életművének összegzése. A gazdaságtörténet és gazdaságantropológia nagy öregjének tekintett Arrighi nevéhez kötődik többek között a 20. század második felének történeti korszakolása (Arrighi 1994), amelyben a világháborút követő Pax Americana kialakulását és hanyatlását értelmezi Polányi Károly Pax Britannicáról adott leírásának folytatásaként (Polányi 2004). Arrighi – Polányi klasszikus művéhez hasonlóan – komparatív társadalomtörténeti módszertannal készült: az európai tőkés fejlődés történetét a kínai nem kapitalista fejlődéssel hasonlítja össze.

Antropológiai eszköztárát fiatalkorától alakította. Éveket töltött Rodéziában, ahol a hatvanas évek világgazdasági változásainak az afrikai mezőgazdasági társadalmakra gyakorolt hatását vizsgálta (Arrighi 2009). Saját tapasztalatait későbbi Távol-Kelet-történeti kutatásaiban is bővítette (Arrighi 2003a), André Gunder Frank munkásságán keresztül pedig rálátott Latin-Amerika gazdaságára is.

Történeti szemléletét egyfelől az említett Polányi Károly formálta (aki maga is gazdaságantropológusként szerzett hírnevet), másfelől – életművének egyik legfontosabb pillére – a világrendszer-elmélet, amely a francia Annales történeti iskola hagyományából nőtt ki. Utóbbi irányzattól is különösen Fernand Braudel gyakorolt rá hatást, akinek a koraikapitalizmus-elméletével számtalan helyen lehet találkozni Arrighi munkásságában is (Arrighi és Silver 1999).

Életművét lezáró könyvében a kapitalista fejlődéssel foglalkozó társadalomtudományok talán legfontosabb és egyben legklasszikusabb normatív dilemmáját veszi elő: a kifejlődő világrendszerben (globalizáció) az egyes társadalmi csoportok közötti

egyenlőtlenség fokozódik, vagy a történelem egy távoli pontján (amolyan „keynesi hosszú távon”) kiegyenlítődnek majd a különbségek.

A kérdésfelvetés annyira klasszikus, hogy a politikai gazdaságtan alapítójaként is számon tartott Adam Smith is erősen foglalkoztatta. A 18. századi közgazdászt a mai társadalomtudományi hagyomány a klasszikus közgazdasági paradigmához érzi közelebb, nem utolsósorban azért, mert a felvetett kérdésre adott válasza optimista. Vagyis a jövőben a nemzetek közötti különbségek – a kereskedelemnek köszönhetően – kiegyenlítődnek majd.

Később ezt a tételt többen vitatni kezdték a főáram közgazdasági berkeiben is (például Keynes, aki történeti perspektívába helyezte a normatív kérdést azzal a kijelentésével, hogy „hosszú távon mindannyian halottak vagyunk”). A kritikai hagyomány pedig egyenesen megkérdőjelezi a gazdasági konvergencia szemléletének relevanciáját, és sokkal inkább a függőségre, valamint a gazdasági szakadék szélesedésére hívja fel a figyelmet (Arrighi 2007: 22; lásd például André Gunder Frank [1969] „development of underdevelopment” kifejezését).

Arrighi Smith érvrendszere mentén indul el a kérdés megtárgyalására, így már a mű elején sejteti, hogy reményei szerint a várt smithi kiegyenlítődési folyamat veszi végre kezdetét az eddigi nagy széthúzást követően (Pomeranz 2000). Keynesi értelemben tehát mégis van esélye annak, hogy megéljük az említett hosszú távot. Érvrendszerének középpontjába az amerikai hegemonia visszaszorulásával párhuzamba állított távol-keleti csodát helyezi, amelynek eljövételét a *Nemzetek gazdaságában* (Smith 1937) felvázolt „civilizációk közösségével” (*Commonwealth of Civilizations*) azonosítja (i. m.: 8–10).

A civilizációk közössége, amely irányába halad Arrighi szerint a világ, tehát egy ázsiai központú új világrendszer eljövételét jelenti, amelyben a vezető hatalom, Kína, sikeresen ötvözi a kapitalista fejlődés korábbi (európai és amerikai) gazdasági eredményeit a saját távol-keleti fejlődési hagyományával (i. m.: 37–39). Ez az új bandungi egyezmény, amelynek tétje nem csak Kína felemelkedése, hanem a globális Dél egészének felzárkózása és igazságtétele a korábban kizsákmányoló Északkal szemben (i. m.: 379). A világ – Arrighi művének tanúsága szerint – jó úton halad a sikeres átalakulás felé, hiszen az iraki háború és az újkonzervatív amerikai évszázad programja (*New American Century*) minden korábbinál súlyosabban erodálta a jelenlegi világrendszer középpontjának tekintélyét (i. m.: 7. fejezet, ezen belül 189), és ezzel párhuzamosan felgyorsította az ázsiai gazdasági felemelkedést.

Persze ez nem csak tekintélyváltást, hanem az annak alapjául szolgáló pénzügyi erőeltolódást is jelenti, ami az egyre duzzadó amerikai hiányban és az azt finanszírozó kínai többletben jelentkezik (i. m.: 200). Ám a sikeres „rendszerátalakítás” Arrighi szerint önmagában

még nem borítékolható, és ha a kiegyenlítődési folyamatot Kínában valami megzavarja, akkor a nyugati világ megkísérli megvédeni saját hegemoniáját (i. m.: 7).

Ebben az esetben pedig a történelem megismételheti önmagát, és a hidegháborús logika mentén befagyhatnak a nemzetközi kapcsolatok; sőt egy nem kívánt fegyverkezési verseny is kezdetét veheti, bár utóbbinak jelét egyelőre nem látja a szerző (i. m.: 10. fejezet). A huntingtoni tézistől idegenkedő olvasó, akit a civilizációk közössége elvi alternatívája leginkább a civilizációk összeomlására (*Clash of Civilizations*) emlékeztet, Arrighi antitéziséből is távolságba kerülhet. Smithtől nem ildomos elvárni az utóbbi évtizedekben lejáratott civilizációs elmélettel való távolságtartást, ám Arrighinek még akkor is jogosan veti fel az olvasó, hogy hogyan került a spengler–huntingtoni csónakba, ha nem is siratja a régi világot, hanem ünnepli az újat. Ráadásul, ha a rendszerváltás mégsem lesz sikeres, és kiderül, hogy Kína nem a saját képeire formálja az új világrendet, hanem az 500 éve érvényes kapitalista modell (Braudel 2004) integrálja magába új erőközpontként az ázsiai óriást, akkor még az is felvetődik, hogy érdemes-e itt egyáltalán bármit is ünnepelni.

Az ellentmondás több ponton is megjelenik Arrighi levezetésében. A rendszerapologéta állásponton nem képes változtatni, amiért elsősorban az érvelésének civilizációs paradigmába ágyazódása okolható. A fennálló világrenddel szemben talán kritikussá válhatott volna, ha nem szükségszerűen civilizációs antagonizmusként éli meg a szerző a történelmet, hanem mondjuk egyéb struktúrák dialektikájaként. Ez teret adott volna az osztályharc vagy az intézményi átalakulások alaposabb vizsgálatának, ahogyan az más világrendszer-elméletalkotónál történik. A csapdahelyzet legfeltűnőbb jele, hogy az ilyen összefoglaló műben legalább említést érdemelt volna a wallersteini világrendszer koncepciója, de a szerző neve a hivatkozásban – szemben a feltűnően sok helyet elfoglaló saját munkásságával – sehol nem szerepel.

Az *Adam Smith Pekingben* négy fő fejezetre tagolódik. Ezek közül az első kettőben Arrighi Smith eszmetörténeti jelentőségét vázolja fel, majd összeveti azt a marx elmélettel. A tőkés fejlődésben Smith megkülönböztette a helyes és a természetellenes fejlődési útvonalakat. Az előbbiben az árukereskedelem közvetítője a pénz marad, amely ahelyett, hogy áruvá válna, megmarad a csere eszközének. Így a rendszerben legfeljebb túltermelési válság léphet fel, de az nem eredményez túlzott felhalmozást (*over accumulation*) (Arrighi 2007: 228). Az állam központi szabályozóként jelenik meg ebben a rendszerben, feladata megoldást találni a túltermelési válság okozta egyensúlyi csapdára (*high-equilibrium trap*) (i. m.: 25, 70). Az árucserre folyamatát a természetesnek leírt világban a C–M–C' formula jelöli, amelyben az áruból a pénzforma közvetítésén keresztül ismét áru lesz, és az egyensúlyi csapdából állami intervencióval lehet kitörni.

Bár Smith szerint az európai fejlődés nem ezen az úton jár, ennek leírásához Arrighi mégsem a skót gondolkodó rendszerére, hanem Marx elméletére támaszkodik. Marx

szerint a tőkés fejlődés egy bizonyos pontján a pénz is áruformát ölt, ugyanis a túltermelésből eredő válság (profitráta süllyedése) hatásaként pénzügyi instrumentumok formájában folytatódik a felhalmozás. Vagyis a tőke pénzformából pénzformába tart, és ehhez csak közvetítőként járul hozzá a kereskedelembe vihető áru; a formula így $M-C-M'$ -re módosul (i. m.: 74–75, 231). Az állami intervenció Marxnál nemhogy nem használ a társadalomnak, de még káros is, hiszen a tőkésosztály foglyává válik az állam, amely így a folyamatnak maga válik a legfőbb instrumentumává (i. m.: 76).

A könyv második fejezete Arrighi egy korábbi vitájához kapcsolódik, amelyet Robert Brenner nevű gazdaságtörténésszel folytatott éveken át. Brenner, aki egyébként a 70-es években kavart nagy port egy cikkével (Brenner 1977), szintén a Pax Americana-korszak válságjelenségével foglalkozik. Véleménye szerint a 70-es évekig tartott a háború utáni kapitalista fejlődés aranykora, amely azzal a bizonyos túltermelési válsaggal, majd az ebből következő túlzott tőkefelhalmozással folytatódott. Utóbbi hatására szinte teljesen elvándorolt az ipar a fejlett kapitalista országokból (Brenner 2006).¹

A sorozatos válságokat követően soha nem sikerült a megtérüléshez szükséges profitráta visszaállítása a termelő ágazatokban, amelynek Brenner szerint az az oka, hogy a piaci szelekció rosszul működik a tőkés rendszerben. Ezért részben az állami intervenciók a felelősek, ugyanis miközben megkönnyítik a piacra lépést, akadályozzák a hatékonytalanul működő vállalatok szelektálódását. Ez vezet egyenesen a túltermeléshez.

Arrighi nem vitatja a gazdasági diagnózist, ám, mint korábbi cikkeiben felhívta a figyelmet, Brenner tévesen tulajdonít nagy jelentőséget a profitráta alakulásának (Arrighi 2003b), hiszen a történet ennél sokkal komplexebb, egy egész gazdasági rezsim és annak hegemon központjának válságáról szól, amely sokkal inkább egy politikai és társadalmi átalakulás leírása, semmint egy brenneri egydimenziós modell.

A teoretikus bevezetőt egy összefoglaló hegemoniaelmélettel zárja a szerző. Ebben Antonio Gramsci és Polányi Károly hegemoniakrízis-konceptióját alkalmazza a 20. századi amerikai politikára. Eszerint a 70-es évek válsága részben volt csak profitválság, sokkal inkább a vietnami háború tépázta meg a nyugati világ védelmezőjének szerepében megjelenő Egyesült Államok tekintélyét. Ez végül elvezetett a krízisjelhez (*signal crisis*) (Arrighi 2007: 151). Ezt követően az USA gazdaságának és politikai hatalmának restaurálásába kezdett, és beindította a monetarista fordulatot, amelynek keretében az USA erőfölényéből vetette alá a rendszer érdekeit saját nemzeti érdekének; például azzal, hogy nettó tőke-exportőrként maga is beszállt a felszabadított pénzügyi rendszerben zajló tőkéért folyó versenybe, amelyen keresztül ugyan ideig-óráig meg tudta őrizni vezető szerepét, ám eközben a túltermelési válságot tőkefelhalmozási válsággá alakította.

1 Brenner 2006-os könyvét a *Fordulat* 8. számában recenzálta Gerőcs (2010) – a szerk.

A krízisjel viszont hamarosan nem csak jel maradt. A túltermelési, majd pénzügyi válságok sorozata egyre költségesebbé tette az amerikai hegemonia fenntartását, amelynek terheit egyre nehezebb volt a szövetségeseikkel megosztani, hiszen azok érdekei háttérbe szorultak. Ez végül egy kudarcos kalandorpolitikába sodorta az USA-t (iraki háború), amellyel elérkezett a hegemonia igazi válsága (*terminal crisis*) (i. m.: 161, 189). Ebben már nincs szó a gramscianus értelemben vett hegemoniáról, sokkal inkább az erőre támaszkodó dominanciáról, amelynek nem a bukása kérdéses, csak annak ideje és módja.

A harmadik fejezetben Arrighi egy részletes evolúciós társadalomtörténeti fejtegetésbe kezd, amelyben az amerikai hegemonia eredetét vezeti vissza az európai tőkés fejlődés hajnaláig, hogy rávilágítson arra, miként születik és bukik el egy korszak vezető politikai entitása (és itt nem feltétlenül az államra gondol).

A történet a 15. századi Genovába vezet, ahol a jól szervezett észak-itáliai tőkések felügyelik a tőkefelhalmozást, anélkül, hogy ehhez egy erős politikai rendszert rendeltek volna hozzá. Inkább szimbiózisban élnek a katonai, politikai hátszínigot biztosító ibériai királyságokkal (i. m.: 92–93, 236). A hatalmi központjuk egy „hosszú évszázadig” maradt fenntartható, ugyanis a tőkefelhalmozás logikája megköveteli a szorosabb szimbiózist a területi állam és a tőkés központ között. Ezt követően a 16. századtól Hollandia veszi át a vezető szerepet a Genovaiktól. Az országot Arrighi ironikusan „békésként” (i. m.: 236–239) írja le, mivel az ország a kereskedelemben és a pénzügyekben szerez érdemeket, a területi expanzióban és a fegyveres hódításban viszont alig. Ez lesz végül a vesztes is. A 18. század végétől fejlődik ki ugyanis az első igazi tőkéshatalom, Nagy-Britannia, amely sikeresen ötvözi a tőkefelhalmozást a katonai erőfölénnyel, sőt az expanzió legfontosabb motorját, az ipari forradalmat is beindítja.

Arrighi az európai tőkés fejlődés sajátosságának bemutatásakor egy fontos teoretikus megállapításhoz ér: a militarizmus, industrializmus és kapitalizmus összetartozik (i. m.: 243), és ez állandó mozgásban tartja a rendszert a csoportok és az államok közötti verseny fokozásán keresztül. A megállapítás ugyan releváns, de a Rosa Luxemburg imperializmus-elméletére² való hivatkozás hiányzik mellőle. Őhöz köthetik ugyanis az a gondolat, hogy az imperializmus ezen kombinációja tartja mozgásban a tőkés rendszert. Az európai országok között a 19. századi Pax Britannica kialakulását megelőzően még egy kényes hatalmi egyensúly (vesztfáliai) állt fenn. A versengésből fakadó állandó feszültséget a rendszer földrajzi terjeszkedéssel vezette le, egyszerűen szólva az állt mindig közelebb a nyereshez, aki gyorsabban tudott magának külső erőforrást biztosítani.

Már a korai reneszánsz államai számára is a külső erőforrást a keleti kereskedelem jelentette, így a földrajzi expanzió célja mindig is a Távol-Kelet volt. Nagy-Britanniával

2 „Az imperializmus a tőkefelhalmozás politikai megjelenése a megmaradt, nem kapitalista világ megszerzéséért folyó versenyben” (Luxemburg 2003: 427).

változik meg a helyzet, hiszen ez az ország először tudta ellenőrzése alatt mindhárom „izmust”, amit a külső erőforrás felett szerzett dominanciájának (India bekebelezésének) köszönhetett.

Arrighi a történelmi okfejtést igen részletesen tárgyalja, mivel műve összehasonlító kutatás, amelyben az európai modellel szemben a távol-keleti fejlődést helyezi. Utóbbi Arrighi szerint szintén a kereskedelemre, a nemzetállamok rendszerére és a belső piac kialakulására épített, ám a smithi értelemben vett helyes útra sokkal jobban hasonlított, mint az európai változat (i. m.: 11. fejezet, erről lásd: 321).

Az ázsiai fejlődési modell két lényeges ponton elüt az európaítól. Az egyik az eredeti tőkefelhalmozás hiánya, vagyis a rendszer dinamikáját nem az öncélú profitszerzés hajtja. A másik pedig, hogy nincsenek versengő államok, hanem gyakorlatilag az elmúlt 500 évben egy erősen centralizált, Kína-központú rendszer alakult ki, amelyet semelyik szomszédos ország nem tudott megkérdőjelezni (Arrighi 2007: 314). Ebben az államközi rendszerben értelmetlenek voltak az imperialista praktikák, ezért fegyverkezési verseny sem alakult ki. Vagyis sem az imperialista militarizmus, sem pedig a brit típusú industrializmus nem volt jelen (utóbbi helyett a nem technológia-, hanem munkaerő-intenzív protoindustrializáció volt jellemző, amit Jan DeVries [DeVries 2008] nyomán „iparos forradalomnak” [*Industrious Revolution*] nevez [Arrighi 2007: 33, 72]).

Mindennek köszönhetően viszont a Távol-Keleten, elsősorban persze a Ming és Csing kori Kínában teljesen eltérő választ adtak az egyensúlyi csapdára, mint Európában. Míg Eurázsia nyugati felén a tőkefelhalmozás állandó földrajzi akadályokba ütközött, és ezért folyamatos kényszer volt a határok meghaladása, amihez térben és időben újra kellett szervezni az egész rendszert, addig Kínában sokkal statikusabb volt a fejlődés, és gyakorlatilag a belső piac kialakítására és a piac határainak védelmére szolgált a bürokratikus-katonai apparátus.

Európában emiatt a dinamika miatt állandósult az eredeti tőkefelhalmozás kényszere, amit Arrighi David Harvey angol társadalomföldrajz-tudós után „felhalmozás kisajátítással”-nak (*accumulation by dispossession*) (Harvey 2003) nevez (Arrighi 2007: 222), illetve szintén Harvey nyomdokain a térben és időben újraszervezett akkumulációs egységet térbeli fixnek (*spatial fix*) hív (i. m.: 216). A „felhalmozás kisajátítással” minden formációban más alakot ölt, de „eredeti” verziója a 17. századi angol bekerítések voltak, vagyis a szabad földművelés felszámolása és a földek magánkezekben összpontosítása. Mindezekkel szemben a távol-keleti rezsimben nem volt sem eredeti tőkefelhalmozás, sem birtokbekerítés (i. m.: 16, 24). Voltak viszont határvédő háborúk és kereskedelmi kalandok, amelyek miatt az egyensúlyi csapdában lévő államban súlyos társadalmi zavargások törtek ki a hosszú 16. században, amelyek végül a Ming-dinasztia bukásához vezettek.

Az egyensúlyi csapda kínai változatában a hatalmas belső piacon egyre bővült a termelés és a népességszám, így valamennyi erőforrás – munkaerőt leszámítva – szűkössé vált. Ám a kínai válasz az egyensúlyi csapdára nem a külső erőterégre agresszív bekebelezése volt, sem pedig a belső erőforrások tőkés általi kisajátítása, hanem a földreform (Amin 2005), amelyben minden földműves megművelhető területhez jutott. Ez pedig további állami közprogramokkal és infrastruktúra-fejlesztéssel egészült ki. Az állam Arrighi szerint a Smith által vázolt természetes fejlődési úton haladt tovább és került egy magasabb egyensúlyi pontra, amelynek hatására a 18. századi Csing Kína párját ritkítva prosperált (Arrighi 2007: 320–331).

A kínai prosperitást az expanzióban lévő európai kapitalista fejlődés akasztotta meg, amely a brit hegemonia alatt elérte a legfontosabb külső erőterét, Ázsiát, és kisebb fennakadásokkal, de azt gyakorlatilag fél évszázad alatt bekebelezte.

Arrighi fontosnak tartja ezt a momentumot, hiszen az európai fölény szinte kizárólag katonailag volt tetten érhető, abban viszont számottevő volt a több évszázados fegyverkezési versenynek köszönhetően. Viszont a gazdasági és a technikai előnye olyannyira nem volt jelen, hogy a 19. század eleji európai utazók Kínát fejlettebb országnak írták le, mint Angliát.

Kínában is volt távolsági hajózás, és a császári flotta egész messzire jutott, ám a kínai dinamika olyannyira a belső piac integritására és védelmére épült, hogy Kínának semmi szüksége nem volt Európa „felfedezésére”. Szemben a versengő európai államokkal, akik között néha a létért folyó küzdelmet döntötte el, hogy melyikük uralja a távolsági kereskedelmet. (i. m.: 320).

A két világ érintkezéséből mintegy 100 évig Kína húzta a rövidebbet, mivel az egész távol-keleti államközi rendszert felbolygatta az európai, majd amerikai jelenlét. A gazdasági hálózatot a kínai diaszpóra kezéből japán és amerikai vállalatok vették át, és az új technológiájú ázsiai fegyverkezés felborította az addigi hatalmi egyensúlyt, és véres háborúba taszította a legerősebb országokat (elsősorban Kínát és Japánt). Ezzel az európai fejlődés ellentétes irányú folyamatot indított be Eurázsia keleti felén, amelyből aztán hasznát is húzott (i. m.: 341).

A könyv záró szakasza ezen a két szálon fűzi tovább a történetet. A bevezető fejezetben az amerikai hegemonia újabb értelmezését kapjuk a tőkés fejlődés európai útjának tükrében. A hidegháborút követő rendszer logikája a térségben hasonló volt a gyarmatosítás előtti államközi rendszerhez. A különbség annyi volt, hogy a domináns központi szerepet az USA átvette Kínától (i. m.: 345). Ugyanakkor az USA nem csak regionális, hanem globális hegemon is volt, és ennek a szerepének a fokozatos elvesztése miatt nyílt a 70-es évektől Kína számára tér a visszatérésre.

A záró szakaszban Arrighi ugyanoda jut, ahonnan indult, nevezetesen értelmeznie kell ezt a kínai felemelkedést. A kérdés az marad, az ország mennyiben kínál alternatívát a tőkés fejlődéssel szemben, és ez az alternatíva, ha természetes környezetében sikeres is, mennyire válhat globálisan is szervezőerővé.

Kielégítő választ a felmerülő kérdésre nem kapunk, ahogy arra sem, hogy a kínai évszázad mennyire lesz békés a megelőzőekkel összevetve. Arrighi nem is számol azzal a lehetőséggel, hogy ha az USA szerepe globálisan is válságba kerül, akkor Kínának nem elég a regionális hatalmi központ szerepét átvennie, hanem a globális vákuumot is be kell töltenie; máskülönben a világrendszerben hiányozni fog a hatalmi centrum. A szakirodalom új középkornak nevezi ezt a rendszert, amelyben nincs központi hegemon hatalom, hanem regionális szubhatalmi centrumok versengenek egymással egy erősen multipoláris világban, mint ahogy az Európában történt a középkori államközi rendszerben. Ahogy Ázsiában Kína és India válhat ilyen központtá, úgy valamennyi régióban kialakulhat egy helyi erőközpont (pl. Brazília, Irán, Oroszország, Nigéria), sőt maga az USA is ilyen középhatalmi státuszba süllyedhet vissza.

De ha a Pax Americanát követő új világrendet nem a multipolaritás jellemzi majd, akkor sem bizonyított, hogy Kína több, mint a mostani túlzott felhalmozási válságot feloldani képes legújabb térbeli központ, amely nem a kapitalista tőkés fejlődés meghaladását, hanem újabb transzformációját hozná csak el. Ennek a történelmi korszaknak a sikerét nem is lehetne a kapitalizmus alternatívájával mérni, ahogyan azt Arrighi szeretné hinni. A siker fokmérője annak a tőkés felhalmozás által kívánt „világállamnak” (transzföderalizmusnak) a megalkotása lenne, amelyet már az amerikai külpolitika Roosevelttől a konzervatívokig is megpróbált megvalósítani – ezidáig sikertelenül (i. m.: 253). Egyelőre ugyanakkor semmi jele annak, hogy Kínában bárki is egyáltalán ilyen gondolkodna, még hosszú távon sem.

Arrighi sem tudja eldönteni, hogy a 70-es évektől egyre gyorsuló kínai gazdaság minek a folyománya: az 500 éves tradíciónak, vagy pedig a neoliberais tőkés krédó kínai meghonosodásának. Persze, a szerző az első verziót látná szívesen megvalósulni, de a bizonyítása nem meggyőző. (i. m.: 359–360.)

Arrighi annyit mond, hogy a 70-es évek felemelkedése a kínai forradalomból ered. Mao kulturális forradalma a kínai fejlődés egalitárius arculatát alakította ki olyan hévvel, hogy az a modernizációt veszélyeztette. Teng Hsziao-ping ugyan gazdasági forradalmat hirdetett, hogy beindítsa a modernizációt, de ezzel egyelőre csak az egalitárius jelleg került veszélybe, hiszen a gazdaság motorja a falusi tömegek beteretése a globális termelési láncba (i. m.: 362). A szerző szerint a kínai csodát alapvetően a kiterjedt diaszpóra és a kommunista párt szövetsége indította be, amely hasonló módon működött a 15. századi genovai kereskedőknél és spanyol államférfiaknál tapasztaltakhoz (i. m.: 345).

Ez is csak azt bizonyítja, hogy a kínai nyitás alig különbözik bármelyik másik fejlődő ország piacnyitásától vagy más szóval a nemzetközi termelési hálózatba történő bekapcsolódásától. Legfeljebb Kína méreteiben, illetve abban állhat a tőkés fejlődéssel szembeni „alternatíva”, hogy Teng a sokkterápia helyett fokozatos nyitást hirdetett, amely kétségkívül segítette az intézményi alkalmazkodást (i. m.: 355). „Az nem teljesen egyértelmű, hogy Teng reformja aláásta, vagy elősegítette a kínai csodát” (i. m.: 371).

Arrighi a záró sorokban már nem is prognózist ad, hanem reményét fejezi ki, hogy a kínai kormány Hu Csin-tao vezetésével elejét tudja venni a korrupció elburjánzásának, a kizsákmányolás egyre terjedő klasszikus formáinak, a mértéktelen környezetrombolásnak és az egyre növekvő társadalmi különbségeknek (i. m.: 369). A modernizációval szemben az egalitárius modell ismét kap egy esélyt. Arrighi szerint ugyanis a kapitalista fejlődéssel szembeni valós alternatíva esélye az lehetne, ha a modernizációval szemben ismét az egalitárius modell kapna esélyt. Ez tehetné lehetővé a kínai gyámkodás alatt az új bandungi szövetséget (i. m.: 379).

A reményt osztjuk, de illúzióink nincsenek, a legújabb kori kínai felhalmozás egyelőre több hasonlóságot mutat a 19. század eleji iparosodó brit kisajátításos tőkefelhalmozással (*accumulation by dispossession*), mint a 16. századi Csing-reformokkal (kisajátítás nélküli felhalmozás). Ez nem Adam Smith álmának pekingi teljesülése, hanem Marx rémálma felé vezet a világot.

HIVATKOZOTT IRODALOM

- Amin, Samir (2005): China, Market Socialism, and U.S. Hegemony. In: *Review (Fernand Braudel Center)*, Vol. 28., No. 3.: 259–279.
- Arrighi, Giovanni (1994): *The Long Twentieth Century*. Verso.
- Arrighi, Giovanni (2003a): *The Resurgence of East Asia, 500, 150, 50 Year Perspectives*. Routledge.
- Arrighi, Giovanni (2003b): The Social and Political Economy of Global Turbulence. In: *New Left Review*, No. 20.: 5–71.
- Arrighi, Giovanni (2007): *Adam Smith in Beijing*. Verso.
- Arrighi, Giovanni (2009): The Winding Paths of Capital. Interview by David Harvey. In: *New Left Review*, No. 56.: 61–94.
- Arrighi, Giovanni – Silver, Beverly (1999): *Chaos and Governance in the Modern World System*. Minneapolis Press.
- Braudel, Fernand (2004): *Anyagi kultúra, gazdaság és kapitalizmus XV-XVIII. század*. Gutta Kiadó.

- Brenner, Robert (1977): *The Origins of Capitalist Development: a Critique of Neo-Smithian Marxism*. In: *New Left Review*, No. 104.: 25–92.
- Brenner, Robert (2006): *The Economics of Global Turbulence*. Verso.
- DeVries, Jan (2008): *The Industrious Revolution: Consumer Demand and the Household Economy, 1650 to the Present*. Cambridge University Press.
- Frank, André Gunder (1969): *Capitalism and Underdevelopment in Latin America*. Monthly Review Press.
- Gerőcs Tamás (2010): Volt egyszer egy felívelés. In: *Fodulat*, No. 8.: 148–161.
- Harvey, David (2003): *New Imperialism*. Oxford University Press.
- Luxemburg, Rosa (2003): *The Accumulation of Capital*. Routledge.
- Polányi Károly (2004): *A Nagy Átalakulás*. Napvilág.
- Pomeranz, Kenneth (2000): *The Great Divergence: Europe, China, and the Making of the Modern World Economy*. Princeton University Press.
- Smith, Adam (1937): *The Wealth of Nations*. The Modern Library.